

84

**ЎҚУВЧИЛАРНИНГ
МАНТИҚИЙ ФИКРЛАШ
КОБИЛИЯТЛАРИНИ
ШАКЛЛАНТИРИШ
(ФИЗИКА МИСОЛИДА)**

Книга должна быть
возвращена не позже
указанного здесь срока

Количество предвдущих
выдач

19.02.22.
20.09.22.

ООО «Чиринская городская типография» Зак. 1003-3341

84

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ТОШПЎЛАТОВА ШАХЛО ОЧИЛОВНА

ЎҚУВЧИЛАРНИНГ МАНТИҚИЙ
ФИКРЛАШ ҚОБИЛИЯТЛАРИНИ
ШАКЛЛАНТИРИШ
(ФИЗИКА МИСОЛИДА)

МОНОГРАФИЯ

0430

Сканер

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА О'РТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ТОШКЕНТ ВILОYАТИ CHPCHO
DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI
1-FILIALI

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ТОШКЕНТ-2017 О'РТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ТОШКЕНТ ВILОYАТИ CHPCHO
DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI

УЎК 53 (076-8)
КБК 74, 202

Тошўлатова Ш.О.
Ўқувчиларнинг мантикий фикрлаш қобилиятларини
шакллантириш (физика мисолида) : Монография / Ш.О.Тошўлатова.
Ўзбекистон Республикаси Олий ва Ўрта махсус таълим вазирлиги. – Т.:
«Тавлим» нашриёти, 2017, - 96 б.

Масъул муҳаррир:

Х.И.Ибраҳимов – педагогик а фанлари доктори, профессор.

Тақризчилар:

Ш.А.Абдуллаева - педагогика фанлари доктори, профессор.
М.Джороев - педагогика фанлари доктори, профессор.

Мазкур монографияда умумий ўрта таълим мактабларида физика
фанини ўқитиш жараёнида ўқувчиларнинг мантикий фикрлаш
қобилиятларини шакллантириш масалалари ёритилган.
Монография таълим муассасаларида фаолит оlib бораётган барча
мутахассислар, илмий ходимлар, жумладан педагог-ўқитувчилар, педагогика
ва физика таълим йўналишида таълим олаётган олий таълими муассасалари
окалаврит ва магистратура босқичлари талабалари ҳамда соҳата кизикувчи
барча китобхонларга мўлжалланган.

УЎК 53 (076-8)
КБК 74, 202

ISBN 378-9943-363-58-8

© Тошўлатова Шахло Очиповна
© «Тавлим» нашриёти, 2017 йил.

МУНДАРИЖА

КИРИШ.....	3
1-БОБ. Ўқувчиларнинг мантикий фикрлаш қобилиятларини шакллантиришнинг назарий жиҳатлари	
1.1. Ўқувчиларда мантикий фикрлашни шакллантириш долзарб педагогик муаммо сифатида.....	7
1.2. Ўқувчиларнинг мантикий фикрлаш қобилиятларини шакллантириш ва ривожлантиришнинг психологик ва дидактик аспектлари	13
1.3. Умумий ўрта таълим мактабларида физика ўқитишда метърий-методик ва таъкилий йўналишлар.....	17
II-БОБ. Ўқувчиларда мантикий фикрлаш физика дарсларида шакллантиришнинг педагогик имкониятлари	
2.1. Ўқувчиларда мантикий фикрлаш кўникмаларини шакллантиришда таълим жараёнини модернизациялаш технологияси.....	24
2.2. Мантикий фикрлаш қобилиятларини шакллантириш йўллари тизими.....	33
2.3. Ўқувчиларнинг мантикий фикрлаш қобилиятларини шакллантиришда. Шарқ мутафаккирларининг педагогик қарашларидан фойдаланиш.....	46
2.4. Мантикий фикрлаш кўникмаларини шакллантириш йўллари тизими.....	58
III-БОБ. УМУМий ўрта таълим мактаблари физика дарсларида мантикий фикрлашни шакллантириш ва ривожлантириш	
3.1. Дарста психологик мухит яратиш орқали ўқувчиларнинг мантикий фикрлаш кўникмаларини шакллантириш	61
3.2. Физика дарсларида сифат масалаларидан фойдаланиш - мантикий фикрлашнинг асоси сифатида.....	67
3.3. Интерфаол методлар орқали физика дарсларида мантикий фикрлаш қобилиятларини шакллантириш йўллари.....	74
ХУЛОСА.....	79
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....	81

КИРИШ

Бугунги кунда юз бераётган воқеалар миқёсининг ўзгариши ўсиб келаётган авлодни тез ўзгарувчан шароитларга муваффақиятли мослашувини таъминлашни тақозо этади. Бу эса ёш авлодни мантикий фикрга эга, сиёсий ва ижтимоий фаол, изланувчан ва омилдор, миллий ва жаҳон маданиятидан хабардор, юксак маънавиятли шахс бўлиб шаклланиши лозимлигини билдиради. ақлий камолотида янги давр бошланганлигини билдиради.

«Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»да таълим тизимининг ҳар бир потонаси ўқувчи шахсига қаратилган, унинг қобилиятлари, ривожланиши турли-туман йўналишларини очиб бериш асосида маърифий эҳтиёжларининг амалга оширилишига катта эътибор бериш зарурлиги таъкидланган.

Дастурда шахс манфаатларини, турли ҳил таълим олиш эҳтиёжларини қониқтирувчи шароитларни яратишни ва амалий механизмларини амалга ошириш аниқ белгиланган берилган. Ўқувчиларда мантикий фикрлаш кўникмаларини шакллантиришга йўналтирилган топириклардан фойдаланишнинг педагогик имкониятлари ўқувчиларнинг ақлий операциялар: анализ ва синтез қабиларни идрок қилишлари ва ижтимоий ҳаётда амал қилишлари учун педагогик таъсир кўрсатиш таълим мақсадининг қифолатлаган натижасидир. Бу эса ўз навбатида мустақиллигини кадрилай оладиган, ўзлигини, жамият, давлат ва онда олдидати масъулиятни англайдиган етук шахсларни шакллантириш қабил вазифалар билан боғлиқ жараён эканлиги илмий жиҳатдан асосланган.

Ўзбекистон Республикасининг мустақил бўлиши муносабати билан мактаблардаги таълим - тарбия ишлари ривожланиб тақомиллашиб бораётир. Мамлакатимизда ижтимоий соҳаларда ўтказилган ижобий ислохотлар натижасида шахсининг эркин ва мантикий фикрлаш кўникмаларини янгида тақомиллаштириш, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишни қучайтириш тобора катта аҳамият касб этмоқда. Шахс эркин, мантикий изчилликда фикрлай олмади, демократик таъминлар тантанга қилмасди, шахсининг таълим олиш ҳуқуқи ва эркинликларини амалга ошириб бўлмади. Шунинг учун физикани

ўқитишда мантикий фикрлаш кўникмаларини шакллантириш даражат дастурларининг муҳим кўрсаткичларидан биридир.

Келажакда мутахассис бўлиб етишувчи кадрлар, бугунги кун мактаб ўқувчилари чуқур мантикий кўникмаларга эга, ижтимоий ҳаёт соҳалари ички қонуниятларини оқилона баҳолай оладиган шахс сифатида қамол топишлари уларнинг физик билимларни ўқитириш фаолиятини адекват бошқариш масалаларига бориб тақаллади. Мазкур кўникмаларни шакллантиришда умумий ўрта таълим мактаблари шахсининг ижтимоий муносабатларга қиринишида асосий бўлин бўлиб ҳисобланади.

Қадимги юнон фалсафасида мантикий фикр юритиш кўникмаларини шакллантириш масалалари Пармениднинг «Табиат туғрисида» асарида, Элейлик Зеноннинг апарияларида, Гераклит таълимотида у ёки бу даражада кўриб чиқилган. Аристотелгача бўлган мантикий таълимотлар ичида Демокритнинг мантикий таълимоти, Сократнинг индуктив методи ва Платоннинг диалектикаси диққатга сазвордир¹.

Ўзбекистон республикасида физика ўқитишнинг модернизациялаш босқичида ўқувчининг ўзлаштириш фаолиятини бошқаришнинг илмий асосларини ишлаб чиқиш, чуқур билимларга эга, мантикий мушоҳада қилувчи, амалий кўникма-малакаларни эшлаган, рақобатбардош кадрларга бўлган эҳтиёж билан белгиланади. Шу боисдан, таълимнинг назарий асослари С.Л.Рубинштейн, Н.Ф. Талызина, В.В.Давыдов, Л.С.Выготскийлар фикрлашнинг фалсафий ва психологик таҳлил қилинган бўлса, таълим мазмунини мантикий ва ижодий бойитиш шакли ва методларига бағишлаб (физикани ўқитиш мисолида) В.Г. Разумовский, А.В.Усов, Р.И.Малафеевлар илмий изланиш олиб борадилар.

Мактабда физика ўқитишда босқичли ўқитиш ва аниқ натижани қўлга киритишга асосланган фаолият масалалари устида изланиш олиб борган республикаимиз олимлари: А. Ғ. Расулмухамедов, Б.М. Мирзахмедов, А.С. Расулов, М. Джораевларнинг таълиқотлари умумий ўрта таълим мактаб ўқувчиларининг мантикий ва мустақил қобилиятларини ривожлантириш муаммолари ечимини топишга қаратилган. Ўқувчиларда мантикий фикрлаш кўникмаларини шакллантириш

¹ М.Хайруллин, М.Хайруллин, Мантик, Тошкент, 1961

(физика ўқитиш жараёнида) кўйидаги педагогик вазифалар амалга оширилганда ижобий кечади:

-биринчидан, физика ўқитиш жараёнида формаль мантик қонунилари ва асосий фикрлаш босқичлари нимадан иборат эканлиги аниқланиб, улар асосида ўқувчиларга кетма-кет билим берилганда;

-иккинчидан, мактаб ўқувчилари учун яхлит узлуksиз физика ўқитиш тизimini таъминлайдиган методик мажмуалар яратилганда;

-учинчидан, ўқувчиларда фикрлаш қўникмалари шакллантирилганда ва шу мақсадда махсус дастур ва ўқув режалари такомиллаштирилганда;

-тўртинчидан, ўқувчиларнинг интеллектуал ривожланишлари ва ўз қобилиятлари, мойилликларига мувофиқ физика дарсларида системали билим ва мантикий фикрлашга асосланган масалалар доимий қўлланилганда ҳ.к.

Шарк ва Ғарб педагогикасидаги ақлий ва мантикий фикр тарбиясига онд таълимотлар, Ўзбекистон Республикаси биринчи Президенти И.А.Каримовнинг таълим-тарбияни ривожлантиришга қаратилган асарлари, нутқ ва маърузаларида илгари сурилган маънавий-маърифий муаммоларга доир назарий ёндашувлари, қарашлари, Давлатимиз Конституцияси, «Таълим тўғрисида»ги Қонуни, «Қадрлар тайёрлаш миллий дастури», Педагогика Фани Концепцияси, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг таълим соҳасидаги қарорлари, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Халқ таълими вазирликларининг меъёрий ҳужжатлари, педагогикадаги назарий ёндашувлар, физика ўқитиш методикасидаги тажрибалар, замонавий методология, педагогика, психология ва методикадаги илмий ғоялар, тамойиллар, қонуниятлар.

1-БОБ. ЎҚУВЧИЛАРДА МАНТИКИЙ ФИКРЛАШНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ НАЗАРИЙ ЖИҲАТЛАРИ

1.1. Ўқувчиларда мантикий фикрлашни шакллантириш доғзарб педагогик муаммо сифатида

Бугунги даврда ёш авлод ҳа томондан келатган информация ва интелликларни тезда англаши ёки эсда олиб қолиши эмас балки уларни анализ қила олиши таққослаб билиши ва мантикий ҳулоса чиқара олиш муаммоси ҳар қачонгидан ҳам долзарбдир.

Инсоннинг эркин, мантикий фикр юритиши ҳам "тираккиётнинг ўзбек модели"да чуқур илмий асосланган тамойиллардан бири сифатида қаралади. Педагогик таҳлил шуни кўрсатмоқдаки, кейинги пайтларда мактаб ўқувчилари орасида физикани меҳаник тарзда қабул қилиш, юзаки ҳолатда уларни ўқинштириш кузатишмоқда. Шу сабабли ўқувчиларнинг мантикий фикрлаш қўникаларини шакллантиришга йўналтирилган таълимотидаги тақлим қилиш, улар билан ишлаш йўллари, методлари, шакллари топишга, зарур бўлса креатив доирасини кенгайтиришнинг концентрациялашувини таъминлаш тақозо этилади.

Юнон файласуфи Демокрит (эр. Ав. 460-370) мантикий таълимотида: «Фикр-бирламчидир»,-дейди ва етарли асос қонунини онтологик асосда тушунтириб, унинг ўқувчи шахсига ўтказадиган педагогик аҳамиятини ҳам асослаб беради.

Шарк ва Ғарб маърифатпарварларининг педагогик қарашларида «**мантикий мушоҳада юритиш**» тушунчаси турли тарихий даврларда турлича талқин қилинишига қарамасдан, унинг замирида ҳар бир воқеа, ҳодиса ва жараёнинг жамият ривожланишига, инсоният тараққиётига, инсонпарварлик ва демократия қоидаларига ҳамнафаслиги билан белгиланган. Шу мана, Абу Наср Форобий, Абу Али ибн Сино, Абу Райҳон Беруний, Муҳаммад Мусо ал Ҳоразмий, Ян Амос Коменский, Иоганн Генрих Песталоцциларнинг маърифий қарашларида